

ДІЯЛЬНІСТЬ ТНК В УКРАЇНІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КРАЇНИ

У статті досліджено вплив діяльності транснаціональних корпорацій на економічний розвиток України, проведено оцінку трансформацій, глобалізації її змісту та інтернаціоналізації конкурентних переваг іноземних ТНК. Надано рекомендації щодо створення ТНК.

The article investigated the effect of the activities of transnational corporations on the economic development of Ukraine, it is evaluated the transformation, globalization and internationalization of its contents competitive advantage of foreign multinationals. Recommendations concerning creation of transnational corporations are given.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. спостерігається інтенсивне зростання зовнішньоекономічної діяльності, в якій транснаціональні корпорації (ТНК) виступають торговцями, інвесторами, розповсюджувачами сучасних технологій, стимуляторами міжнародної трудової міграції. Ці компанії відіграють провідну роль в інтернаціоналізації виробництва, в процесі розширення і поглиблення виробничих зв'язків між підприємствами різних країн. На початок третього тисячоліття міжнародне виробництво товарів та послуг у рамках ТНК становило 7% світового ВВП. ТНК займають передові позиції у світовому виробництві в галузях електроніки, автомобілебудування, хімічній та фармацевтичній промисловості. Діяльність ТНК дозволила створити розвинуту мережу виробничої, науково-технічної, інвестиційної, торгової та культурної взаємозалежності країн та заклали підвалини глобальної економіки.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Явище транснаціоналізації тривалий час перебуває в центрі уваги багатьох учених-економістів, та досліджено у працях таких зарубіжних учених, як М. Аокі, М. Познер, М. Портер, Г. Перлмуттер, Р. Робінсон, А. Ругман, П. Самуельсон, Г. Фішер, Р. Фахфутдинов, Й. Шумпетер та багатьох інших. Серед фундаментальних вітчизняних досліджень цій проблемі присвячено роботи О. Барановського, І. Бланка, А. Грищенко, Ю. Козака, В. Новицького, М. Прохорової, О. Савчука, С. Якубовського та ін. [1, с.35–42; 2; 3, с.48–54; 4, с.111–123; 5, с.6–12].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Невирішеною проблемою є дослідження оцінки впливу діяльності іноземних ТНК на економіку держави в умовах глобалізації та пов'язаних із цим трансформацій, глобалізації її змісту та інтернаціоналізації конкурентних переваг ТНК, експансіоністський характер діяльності яких підвищує конкурентоспроможність національної економіки на світовій економічній арені.

Постановка завдання. Метою статті є розробка теоретичних та методичних положень щодо систематизації чинників, які зумовлюють тенденції до посилення ролі ТНК у економічному розвитку України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні світ опинився на порозі нового економічного переділу, де головними гравцями будуть уже не держави і навіть не блоки країн, а головні транснаціональні корпорації (ТНК) найбільших промислово розвинених держав. Саме ТНК – основний структурний елемент економіки більшості країн, провідна сила їх розвитку та підвищення ефективності. Глобальні тенденції інтернаціоналізації виробництва й капіталу, приватизації, стратегічних альянсів та лібералізації зовнішньої торгівлі поставили ТНК у центр світового економічного розвитку. З огляду на них та подальший перерозподіл світових ринків та сфер впливу, можна прогнозувати можливість

появи найближчим часом міжнародних суперкорпорацій шляхом злиття, поглинання чи об'єднання найбільших компаній світу (рис. 1).

Передумови					
Економічно-організаційні	Фінансові	Технічні	Соціальні	Інформаційні	Кадрові
– економічна криза; – проникнення іноземних ТНК; – зниження організаційно-економічної стійкості підприємства.	– концентрація фінансового та промислового капіталу; – фінансова нестабільність; – низький рівень інноваційної активності.	– підвищення якості продукції; – випуск нової експортно орієнтованої високотехнологічної продукції; – моральний та фізичний знос основних виробничих фондів.	– високий рівень безробіття; – невідповідність умов та оплати праці працівників; – недостатня захищеність трудових ресурсів.	– поява нових інформаційних технологій; – вимоги інформаційного комплексу мікс: цінність інформації, часу та місця.	– створення інтелектуальних активів; – використання високо професійного менеджменту.
Механізми входження ТНК на ринки країн					
Договірний	Відкриття представництв і філій	Ліцензування діяльності національних операторів	Створення спільних підприємств	Створення дочірніх підприємств	
– нарощування обсягів виробництва; – підвищення прибутковості діяльності.	– пріоритетне спрямування на науково-технічну діяльність; – використання ресурсного та людського потенціалу інших країн	зниження витрат на організацію ліцензійного виробництва	– розширення масштабів діяльності; – посилення експортно-орієнтованої політики; – використання сприятливих податкових умов.	отримання контролю над діяльністю підприємств інших країн	
Принципи					
Синергізму	Ефективності та доцільності	Економії за рахунок масштабу діяльності	Концентрації зусиль	Конкурентних переваг	
економія, зумовлена ефективним використанням ресурсів, зниженням трансакційних витрат, комбінуванням науково-технічних розробок	технологічний взаємозв'язок на основі кооперації	економія витрат за рахунок використання концепції удосконалення виробництва	зосередження фінансового, виробничого, інноваційного, ресурсного та людського капіталу на перспективних напрямках економічного розвитку	– власності; – розміщення; – інтернаціоналізації; – взаємодії;	
Мотиви					
1. Доступ до ресурсів інших країн.					
2. Концентрація промислового та фінансового потенціалу.					
3. Встановлення монополії на ринку.					
4. Економія витрат.					
5. Трансферт технологій.					
6. Підвищення прибутковості за рахунок ефекту синергії.					
7. Підвищення іміджу країни.					
Цілі					
Головна мета - максимізація прибутку, здійснення операцій злиття та поглинання					
Підвищення ефективності виробничої діяльності	Підвищення ефективності фінансово-економічної діяльності		Підвищення ефективності торгово-посередницької діяльності		
– великомасштабне виробництво; – посилення ринкових позицій; – економія закупівельних, виробничих, розподільчих, маркетингових, інформаційних, технологічних витрат.	– зосередження фінансових ресурсів; – підвищення рентабельності інвестицій; – підвищення рівня доцільного використання фінансових ресурсів, призначених для розвитку корпорації.		– формування партнерських (довгострокових) зв'язків з постачальниками; – підвищення обсягів товарообігу; – підвищення рівня виконання умов поставок.		

Рис. 1. Стимули створення транснаціональних корпорацій
Узагальнено автором за даними [3, с.48–54; 4, с.111–123; 5, с.6–12; 6, с.8–11]

За даними ООН, зараз у світі існує більш як 65 тис. ТНК, що контролюють понад 850 тис. афілійованих зарубіжних компаній по всьому світу, у яких задіяні більш як 74 млн. чоловік. При цьому на території промислово розвинених держав розміщується понад 80% материнських компаній та близько 33% афілійованих, у країнах, що розвиваються, – відповідно 19,5% та майже 50%, у колишніх соціалістичних державах – приблизно 0,5% та 17% [7, с.128–132; 8, с.44].

Експансія ТНК є одним із феноменів другої половини двадцятого століття. Особливо значних масштабів цей процес набув в останні десятиліття. Саме ТНК фактично вирішують питання нового економічного та політичного переділу світу, стоять на межі створення світового наднаціонального уряду. Свідченням тієї ролі, що її відіграють транснаціональні

корпорації у світовій політиці та економіці, стало також створення при ООН Центру та Комісії ООН з ТНК, обговорення різноманітних аспектів діяльності корпорацій, як і окремих країн, на рівні спеціалізованих органів ООН.

Сьогодні ТНК перетворилися із суб'єктів на об'єкти міжнародної політики, активно беруть участь у всіх глобальних процесах, що відбуваються у світі. Транснаціональні корпорації, нарівні з промислово розвиненими країнами, широко проявляються в політиці, економіці, у фінансово-інвестиційній, інформаційній, науково-технічній, військовій, технологічній, екологічній сферах. У зовнішній політиці ТНК реалізують власну корпоративну дипломатію, а для успішного забезпечення внутрішньо-корпоративної політики створили свою, корпоративну ідеологію. Поруч із найбільшими державами, вони мають власні численні спецслужби, а зброєю, що її випускає, наприклад, лише «Дженерал дайнемікс», можна озброїти армію не однієї держави.

Дії ТНК за характером та формами прояву у світовій політиці й економіці багато в чому збігаються з діяльністю держав, що дозволяє експертам якщо не ототожнювати їх, то принаймні заявляти про ідентичність дій та проявів ТНК і держав у глобальній політиці й економіці. Водночас низка дослідників вважає, що в перспективі ТНК зможуть стати домінуючою силою світового господарства, замінивши національні держави в ролі основних його об'єктів. Сьогодні провідну роль у глобальних процесах відіграють ТНК США, за характером та масштабами торгово-інвестиційної експансії випереджаючи промислові та фінансові компанії інших країн. Але цей розрив поступово скорочується за рахунок посилення позицій ТНК держав Західної Європи та Японії, а також появи транснаціональних корпорацій країн, що розвиваються [7, с.128–132].

Одним із чинників залучення в Україну іноземних інвестицій є стимулювання діяльності ТНК. До переліку глобальних корпорацій, представлених на вітчизняному ринку можна віднести Coca-Cola, Samsung, Toyota, Nestle, Nokia, Metro Cash&Carry, Hewlett-Packard, British American Tobacco та деякі інші ТНК [2]. Великі промислові концерни, такі як, наприклад, Westinghouse, ExxonMobil або General Electric, на українському ринку нажалі відсутні. Винятком є Mittal Steel, для якої її український актив – Криворіжсталь – проміжна, а не кінцева ланка виробничого ланцюга. Серед закордонних інвесторів найбільш інвестиційно-привабливими в Україні є такі галузі економіки: харчова промисловість та переробка сільськогосподарських продуктів – 15,7% від загального обсягу прямих іноземних інвестицій, залучених до України; торгівля – 15,6%; фінансова сфера – 8,5%; машинобудування – 8,0%; транспорт – 7,6%; металургія та обробка металу – 5,4%; операції з нерухомістю – 4,6%; хімічна та нафтохімічна промисловість – 4,1% [3, с.48–54].

Чистий приплив прямих іноземних інвестицій в економіку України склав 7,882 млрд. дол. в січні-грудні 2007 року порівняно з 4,296 млрд. дол. за весь 2006 рік. За 12 місяців 2007 року в підприємства України було вкладено 8,711 млрд. дол. нового капіталу, але в той же час інвестори вивели 1,179 млрд. дол. [7, с.128–132] (рис.2).

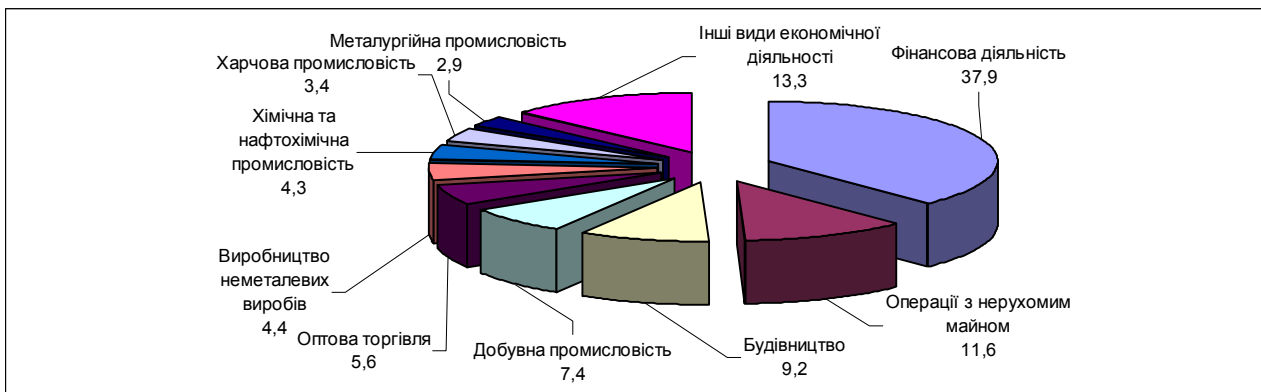

Рис.2. Розподіл надходжень ПІІ в Україні за видами економічної діяльності у 2012 р., (%)
Проаналізовано автором за даними [3, с.48–54; 7, с.128–132; 8, с.45–52]

При цьому для ТНК із країн Європейського Союзу та США найбільш привабливими є українська харчова промисловість, підприємства торгівлі, фінансовий сектор, фармацевтика. Саме в цих галузях обіг капіталу є швидким, а комерційні ризики – мінімальні. Привабливим для ТНК із промислово розвинених країн є також інвестування в інфраструктуру бізнес послуг для обслуговування, в першу чергу, підприємств з іноземними інвестиціями [9, с.55–57].

Російським ТНК та компаніям, які зареєстровані в офшорних зонах, властиві інші пріоритети в інвестуванні: паливно-енергетичний комплекс, хімічна промисловість та металургія. Ця ситуація пояснюється тим, що саме в цих галузях російські ТНК мають конкурентні переваги на світовому ринку та фінансові можливості для закордонного інвестування та розширення своєї ринкової влади за рахунок придбання виробничих потужностей у постсоціалістичних країнах. При цьому, більшу частку російського капіталу вкладено в Полтавську (67% всіх іноземних інвестицій в регіон), Рівненську області, АР Крим, міста Київ та Севастополь, а також індустріальні регіони (Донецьку, Дніпропетровську, Запорізьку та Харківську області).

Окремо треба виділити функціонування транснаціональних корпорацій в нафтогазовій сфері України. Паливно-енергетичний комплекс (ПЕК) в економіці України має виняткове значення, оскільки визначається істотною бюджетоформуючою роллю нафтогазової сфери та великою потребою в енергоносіях через значну концентрацію енергоємних виробництв. Разом з тим вітчизняна нафтогазова галузь є досить проблемною внаслідок обмеженості власних запасів газу та нафти, дестабілізації роботи нафтопереробних підприємств після розпаду СРСР та нерозвиненості внутрішнього ринку нафтопродуктів. Приватизаційні процеси у ПЕК призвели до приходу на український ринок великих, передусім російських, ТНК. Домінування російських нафтогазових компаній зумовлено традиційною роллю Росії як основного експортера вуглеводнів в Україну, геополітичним розташуванням України як транзитера російських енергоносіїв до країн Європи, а також активною експансіоністською політикою російських ТНК щодо придбання потужностей, зокрема нафтопереробних, у країнах СНД та Східної Європи. Найбільшими компаніями, що сьогодні працюють в Україні, є: у сфері нафтопереробки – російські «ЛУКОЙЛ», «ТНК», «Татнефть», «Славнефть», «Група Альянс», «ЮКОС» та казахстанська «Казахойл» («КазМунайГаз»); в сфері транспортування нафти – російські «Сургутнефтегаз», «Роснефть», «Транснефть», «Сибнефть»; у сфері поставок та транспортування газу – російські «Газпром» та «Ітера» [10, с.62–83].

Діяльність ТНК у нафтопереробній галузі України спрямована передусім на переорієнтацію Росії з експорту сирової нафти на експорт нафтопродуктів, отриманих, зокрема, на українських НПЗ; поглинання з цією метою українських підприємств шляхом їх приватизації та акціонування для географічного наближення до ринків споживання нафтопродуктів у Центральній та Західній Європі; додаткове укріплення позицій ТНК на внутрішньому ринку нафтопродуктів України шляхом створення спільних підприємств та через розбудову власної збутової мережі. Поряд з вище вказаними, у нафтопереробній сфері України з'явилися нові російські гравці – «Сиданко», «Уралнефть», «Арчнефтегеология», «Удмуртская НК», «Ритек», «Полярное сияние», «Чишманефть» та інші, що використовують переробні потужності «Укртатнафти», «Галичини» та «Нафтохіміка Прикарпаття».

Спостерігається також негативний вплив експансії іноземних ТНК на ряд областей української економіки (наприклад, автомобілебудування, тютюнову та харчову промисловість), домінування експортних стратегій завоювання ринку (у тому числі – псевдоінвестиційних), та переважаюча орієнтація ліцензійних і інвестиційних стратегій, що застосовуються в Україні, на отримання короткострокових прибутків та відтік коштів.

Експансія закордонних ТНК в Україні супроводжується застосуванням «змішаних» та «замаскованих» псевдоінвестиційних стратегій. При цьому в багатьох випадках інвестиційні стратегії є інвестиційними лише номінально, тоді як основною причиною їх застосування є не використання виробничого потенціалу України, а мінімізація митних відрахувань. При цьому сума необхідних для псевдоінвестиційного входження капіталовкладень може бути незіставна не тільки з обігом материнської компанії, а також з обігом створеного в Україні підприємства. Це підтвердилося, зокрема, на ринках безалкогольних напоїв та побутової

техніки (де інвестицій близько 100 тис. дол. в технології найнижчого рівня виявилось достатньо для отримання основних позицій на ринку) [7, с.128–132]. Глобальні процеси переділу світового ринку торкаються різноманітних галузей, у яких домінують ТНК. Крім того, у найближчому майбутньому, після приєднання України до СОТ, значна частина вітчизняних підприємств стане перед фактом, що не готова до зростання конкуренції на внутрішньому ринку з провідними західними компаніями. Водночас, на думку автора, створити корпорації повного замкненого циклу, які б займалися видобутком сировини, її переробкою, виготовленням із неї продукції та її реалізацією, Україна може лише в окремих галузях, на що знадобиться чимало часу. Хоча деякі кроки в цьому напрямі вже зроблено. Так, протягом останніх двох років на різних рівнях розглядається можливість створення в енергетичній галузі державної вертикально інтегрованої компанії «Нафта України» на базі «Укрнафти», ЗАТ «Укртатнафта» та НПК «Галичина», яка мала би у своєму складі 700–800 АЗС та могла контролювати до 15% ринку світлих нафтопродуктів країни [3, с.48–54].

Висновки і перспективи подальших розробок. Загалом, можливості окремих держав протистояти тиску потужних ТНК доводиться визнати досить обмеженими. Тому основне завдання – це не протистояння або боротьба з впливом великих іноземних ТНК, а узгодження їх інтересів з стратегічними пріоритетами економіки України, а також створення власних конкурентоспроможних ТНК. Для ефективної взаємодії з ТНК як в Україні, так і на світових ринках, потрібно створювати власні, українські транснаціональні структури, як це зробили раніше Китай, Росія, Індія, Індонезія, Мексика, Венесуела та ін. (не беручи до уваги промислово розвинених країн, де існують сотні великих ТНК). Досвід цих держав свідчить, що національний капітал здатний витримувати конкуренцію з ТНК лише тоді, якщо він сам структурується в потужні фінансово-промислові утворення, адекватні міжнародним аналогам та здатні проводити активну зовнішньоекономічну політику.

Список використаної літератури

1. Грищенко А. А. Основні економічні ознаки транснаціональних корпорацій / А. А. Грищенко, В. Є. Новицький // Стратегія економічного розвитку України. – 2001. – Вип. 7. – С. 375–382.
2. Македон В. В. Формат взаємодії транснаціональних корпорацій та реального сектора національної економіки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/bmnef/2012_1_1/25.pdf.
3. Рокоча В. В. Транснаціональні корпорації / В. В. Рокоча, О. В. Плотніков, В. Є. Новицький. – К.: Таксон, 2001. – 304 с.
4. Транснаціональні корпорації; особливості інвестиційної діяльності / За ред. С. О. Якубовського, Ю. Г. Козака, О. В. Савчука. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 488 с.
5. Прохорова М. Е. Транснаціональні корпорації та екологічні аспекти економічного зростання приймаючих країн: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.05.01 «Світове господарство і міжнародні відносини» / М. Е. Прохорова. – К., 2001. – 19 с.
6. Дзюба П. В. Трансферне ціноутворення у фінансовій системі ТНК: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.05.01 «Світове господарство і міжнародні відносини» / П. В. Дзюба. – К., 2006. – 20 с.
7. United Nations. Small and Medium Sized Transnational Corporations: Role, Impact and Policy Implications. New York, 2008. – 386 с.
8. Agarwal J. P. Effect of foreign direct investment on employment in home countries / J. P. Agarwal // Transnational Corporations. – 1997. – vol. 6, № 2. – 287 p.
9. Dunning J. H. The geographical sources of competitiveness: the professional business services industry / J. H. Dunning, A. McKaig-Berliner // Transnational Corporations. – 2012. – vol. 11, № 3. – 178 p.
10. Грищенко А. А. Формування ефективного механізму взаємодії перехідних економік з транснаціональними корпораціями: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.05.01 «Світове господарство і міжнародні відносини» / А. А. Грищенко. – К., 2004. – 17 с.

Прийнято до друку 17.06.2013